

Устименко Леся Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Київський національний університет
культури і мистецтв м. Київ, Україна
e-mail:ustilesia@gmail.com

РЕКРЕАЦІЙНІ ІННОВАЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ КУРОРТНОЇ СПРАВИ

Мета дослідження - аналіз та систематизація рекреаційних інновацій в організації курортної справи.

Методика. Проаналізовано основні дефініції рекреаційної діяльності. Систематизовано рекреаційні інновації з урахуванням їх основних критеріїв. Охарактеризовано основні рекреаційні інновації, їх форми, види та специфіку.

Результати. Визначено термін «рекреаційна інновація». Обґрунтовано основні критерії класифікації рекреаційних інновацій. Запропоновано класифікацію рекреаційних інновацій. Обґрунтовано доцільність використання відповідних рекреаційних інновацій в роботі оздоровчих комплексів України. Окреслено стратегію подальшого розвитку українських курортних комплексів в контексті інноваційної рекреаційної діяльності.

Наукова новизна. Запропоновано до вживання термін «рекреаційна інновація». Визначено основні критерії класифікації рекреаційних інновацій та запропоновано класифікацію рекреаційних інновацій.

Практична значимість. Окреслено основні напрями оптимізації діяльності санаторно-курортних комплексів України шляхом впровадження рекреаційних інновацій. Запропоновано орієнтовні рекреаційні інновації, що базуються на використанні закордонного досвіду в організації курортної справи.

Ключові слова: рекреаційна інновація, курортні комплекси, оптимізація, стратегія розвитку курортної справи.

Устименко Леся Николаевна,
кандидат педагогических наук, доцент

Киевский национальный университет
культуры и искусств, г. Киев, Украина
e-mail:ustilesia@gmail.com

РЕКРЕАЦИОННЫЕ ИННОВАЦИИ В ОРГАНИЗАЦИИ КУРОРТНОГО ДЕЛА

Цель исследования - анализ и систематизация рекреационных инноваций в организации курортного дела.

Методика. Проанализированы основные дефиниции рекреационной деятельности. Систематизированы рекреационные инновации с учетом их основных критериев. Охарактеризованы основные рекреационные инновации, их формы, виды и специфика.

Результаты. Определен термин «рекреационная инновация». Обоснованы главные критерии классификации рекреационных инноваций. Предложена классификация рекреационных инноваций. Обоснована целесообразность использования соответствующих рекреационных инноваций в работе оздоровительных комплексов Украины. Определена стратегия дальнейшего развития украинских курортных комплексов в контексте инновационной рекреационной деятельности.

Научная новизна. Предложено к употреблению термин «рекреационная инновация». Определены основные критерии классификации рекреационных инноваций и предложена классификация рекреационных инноваций.

Практическая значимость. Определены основные направления оптимизации деятельности санаторно-курортных комплексов Украины путем внедрения рекреационных

інновацій. Предложені орієнтовочні рекреаційні інновації, основані на використанні зарубіжного досвіду в організації курортного дела.

Ключевые слова: рекреаційна інновація, курортні комплекси, оптимізація, стратегія розвитку курортного дела.

УДК 91.379.85 (477)

Ustymenko Lesia Mykolayivna,
PhD of Pedagogic, Associate Professor

Kyiv national university of culture and arts,
Kyiv, Ukraine, e-mail: ustilesia@gmail.com

RECREATIONAL INNOVATIONS IN THE ORGANIZATION OF THE RESORT BUSINESS

The purpose of research - analysis and systematization of innovations in the organization of recreational of resort business.

Methods. Analyzes the basic definitions of a recreational activity. Systematized recreational innovation with regard to their basic criteria. It describes the main recreational innovation, their shapes, types and specifics.

Results. Defined term "recreational innovation". Substantiates the main criteria for classifying of recreational innovation. The classification of recreational innovation presented. The expediency of the use of appropriate recreational innovations in the health systems of Ukraine. Defined a strategy for further development of the Ukrainian resorts complexes in the context of an innovative recreational activities.

Scientific novelty. Proposed to use the term "recreational innovation". The main criteria for classifying of recreational innovation and classification of recreational innovation are presented.

Practical significance. The main directions of optimization of the spa resorts of Ukraine through the introduction of a recreational innovation. Proposed indicative recreational innovation, based on the use of foreign experience in the organization of resort business.

Keywords: recreational innovation, resorts complexes, optimization, development of resort business strategy.

Реаліями сьогодення, що вже охопили більшість країн світу стали урбанізація, технологізація, зменшення частки природного середовища в основних місцях проживання та погіршення екологічного стану, а також зростаючий темп життя. Все це зумовлює гостру потребу людини у відновленні своїх фізичних сил та психоемоційного стану. Враховуючи вище сказане постає необхідність удосконалення роботи рекреаційно-оздоровчих закладів. По-перше, необхідно оптимізувати використання традиційних форм та методів роботи рекреаційно-оздоровчих комплексів. По-друге активно впроваджувати рекреаційні інновації в роботу вище названих закладів. Сучасні тенденції розвитку рекреаційної діяльності потребують таких інновацій які б забезпечили споживачів різноманітними та якісними послугами з одного боку, а підприємствам, що надають ці послуги дали б можливість бути економічно ефективними та відповідними вимогам часу.

Постановка проблеми. Вивчивши досвід зарубіжних країн (Австрія, Андорра, Італія, Норвегія, Словаччина, Литва та Естонія), ґрунтуючись на відповідних даних можна визначити систему пріоритетних рекреаційних інновацій, що не потребують великих матеріальних витрат на впровадження, але значно посилять привабливість та ефективність роботи рекреаційно-

оздоровчих комплексів України та, найголовніше, зможуть задовольнити потребу населення широким спектром доступних форм по відновленню життєвих сил.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рекреаційні інновації розглядалися такими зарубіжними авторами як: Dalley, T., Case, C., Edwards, D., Killick, K., Schaverien, J., Hill, A., де висвітлено відповідні інноваційні форми роботи в рекреаційній діяльності курортних комплексів. Загальні питання щодо сучасного стану розвитку рекреаційно-оздоровчих комплексів та класифікації послуг, що вони надають розкрито у роботах таких науковців як О.О. Бейдик, Н.Н. Малахова, О.О. Любіцева, А.И. Копитін, В.І. Стафійчук та М.В. Одрехівський. Попри наявність значного масиву досліджень та публікацій, присвячених різним аспектам розвитку курортно-рекреаційної діяльності недостатньо вивченим залишається сучасний зарубіжний досвід та ряд рекреаційних інновацій, що вже зарекомендували свою ефективність як в медичному, так і в економічному аспектах.

Метою дослідження є – аналіз та систематизація рекреаційних інновацій в організації курортної справи, що й обумовлює наступні *завдання*: проаналізувати основні дефініції рекреаційної діяльності; систематизувати рекреаційні інновації з урахуванням їх основних критеріїв; охарактеризувати основні рекреаційні інновації, їх форми, види та специфіку; обґрунтувати доцільність використання рекреаційних інновацій в роботі оздоровчих комплексів України.

Виклад основного матеріалу. Згадавши історію давніх цивілізацій, зокрема Стародавню Грецію та Рим, слід відмітити, що вже тоді люди використовували всі доступні ресурси, які їх оточували для відновлення своїх життєвих сил. Тобто рекреаційна діяльність має глибоке коріння, широкий спектр використання різноманітних рекреаційних ресурсів.

Рекреація (recreatio – відтворення, лат.) – це діяльність, що направлена на відновлення здоров'я та працездатності шляхом відпочинку в сприятливих кліматичних умовах. Сучасна рекреація передбачає також самореалізацію особистості, фізичне, інтелектуальне та духовне вдосконалення. Адже це дуже важливо для психоемоційного стану людини.

Для реалізації цієї мети туристам-рекреантам на курортах надаються різноманітні рекреаційні послуги. Вони базуються на відповідних ресурсних складових. Перше – це природно-рекреаційні ресурси (кліматичні, бальнеологічні, біотичні тощо). Друге – це трудові ресурси (персонал з відповідною освітою). Третє – це технологічні ресурси (різноманітні устаткування для проведення процедур та, власне, самі рекреаційні заклади з відповідною інфраструктурою). Вище згадані ресурси використовують в оздоровчих цілях для підвищення загального психофізичного потенціалу та відновлення окремих функціональних систем організму.

В світі зростає кількість людей, які хочуть підтримувати добру фізичну форму та потребують відновлювальних антистресових програм. В основному це люди середнього віку. В умовах курортних комплексів для цих категорій

рекреантів можливе проведення дуже широкого спектру рекреаційних програм та послуг. Реалізувати ці запити можливо за допомогою рекреаційного туризму.

Рекреаційний туризм – найбільш масовий вид туризму, метою якого є відпочинок, оздоровлення та відновлення життєвих сил людини. Може реалізовуватись у двох формах: активній, що передбачає певні фізичні навантаження, та пасивній, що передбачає задоволення основних потреб людини без відповідних навантажень.

Інновація – це впровадження нововведення, що забезпечує якісне зростання ефективності процесів або продукції, затребуване ринком та є кінцевим результатом інтелектуальної діяльності людини, творчого процесу, відкриттів, винаходів та раціоналізації.

Відповідно рекреаційна інновація – це новітня форма роботи по відновленню життєвих сил людини, що використовується, як правило, в рекреаційно-оздоровчому закладі.

Основними критеріями щодо систематизації рекреаційних інновацій можуть бути відповідні туристсько-рекреаційні ресурси, використання яких покладено в основу реалізації рекреаційної інновації оздоровчим закладом. Враховуючи вище вказане всі рекреаційні інновації можна класифікувати наступним чином:

- рекреаційні інновації, що базуються на використанні арт-терапії (основним ресурсом тут виступає сама людина зі своїми мистецькими вміннями);
- рекреаційні інновації, що базуються на використанні зоотерапії (основним ресурсом тут є певні представники фауни);
- рекреаційні інновації, що базуються на використанні фітотерапії (основний ресурс – відповідні рослини);
- рекреаційні інновації, що базуються на використанні технічних пристроїв.

А тепер розглянемо ті рекреаційні інновації, що добре зарекомендували себе в практиці оздоровлення людини та не потребують особливих фінансових витрат.

Арт-терапія (лат. *ars* - мистецтво, грец. *therapeia* - лікування) являє собою методику лікування за допомогою художньої творчості. Арт-терапія сьогодні вважається одним з найбільш м'яких, але ефективних методів, що використовуються в роботі психологами та психотерапевтами. Дана методика належить до найдавніших і природних форм корекції емоційних станів. Дуже важливо відзначити, що дана методика не має протипоказань й обмежень.

Якщо говорити про класичну арт-терапію, то вона включає в себе тільки візуальні види творчості, такі, як: живопис, графіка, фотографія, малювання та ліплення. Але сучасна арт-терапія налічує більше видів. До неї відносять також бібліотерапію, маскотерапію, казкотерапію, орігамі, драмотерапію, музикотерапію, кольоротерапію, відеотерапію, пісочну терапію, ігротерапію тощо. Був розроблений і комплексний метод - арт-синтезтерапія. Він

заснований на використанні поєднання живопису, віршування, драматургії та театру, риторики й пластики, музики та кольору. Причому, кількість методик весь час збільшується. Техніки арт-терапії застосовуються при досить широкому спектрі проблем. Це можуть бути психологічні травми, втрати, кризові стани, внутрішньо-та міжособистісні конфлікти, пост-стресові, невротичні та психосоматичні розлади, екзистенційні та вікові кризи [9]. Всі ми чули про те, що тварини здатні виліковувати деякі захворювання людей. Подібне явище має кілька назв: зоотерапія, анімалотерапія. Спрямована терапія на використання образів тварин або їх самих як ліків від певних хвороб. Зазвичай для таких цілей вибирають тільки доброзичливо налаштованих по відношенню до людини істот. І, залежно від того, яка це буде тварина, анімалотерапію ділять на певні види.

Іпотерапія – це оздоровчий процес, що відбувається в результаті спілкування з конем, заняття верховою їздою за спеціально розробленою інструктором програмою. Спілкуючись з конем, людина отримує надзвичайне заспокоєння, відчуття емоційної задоволеності та гармонії зі світом, а верхова їзда виступає своєрідним тренуванням тіла, в результаті чого відбувається тонізація внутрішніх органів.

Дельфінотерапія. При цьому виді зоотерапії основний акцент робиться на ультразвукову дію "писку" дельфіна на кожну клітинку людського організму. Плюс до всього, дуже велика користь від плавання та рухової діяльності у воді. Подібне лікування показане тим, хто страждає психічними захворюваннями, сколіозом, артритом, церебральним паралічем.

Іхтіотерапія - лікування за допомогою спостереження за плаваючими рибками або шляхом занурення в басейн з рибами. Просто спостерігаючи за рибками в акваріумі, люди з захворюваннями нервової системи, гіпертонії, епілепсії отримують позитивний ефект.

Орнітотерапія – лікування співом птахів. Залежно від того, яку пташку ви будете слухати, можна отримати як заряд бадьорості, так і повне розслаблення, а також полегшення при аритмії та безсонні.

На сьогодні найпопулярнішою та добре зарекомендованою за кордоном рекреаційною інновацією, що базуються на використанні фітотерапії є винотерапія. Тобто - це комплекс заходів, спрямованих на підвищення резервів здоров'я людини, профілактику ряду захворювань з використанням продуктів виноробства. Ці продукти використовуються для проведення процедур, з них виготовляються різні косметичні засоби, харчові добавки. Ванна з вином є однією з ключових процедур винотерапії. Залишки м'якоті винограду мікронізують і отримують найтонший порошок, який використовують для обгортань. Подібні обгортання мають потужну антиоксидантну дію, сприяють підвищенню еластичності шкірних покривів, забезпечують дренаж і детоксикацію. Вони ефективні для профілактики хронічної венозної недостатності, допомагають відновитися після пологів, надають омолоджуючу дію [6].

До рекреаційних інновацій, що базуються на використанні технічних пристроїв відносяться процедури з застосуванням електричного струму, гідромасажі пристрої в басейнах та ваннах, різнокольорове освітлення релаксаційних зон та інше.

Всі вище вказані рекреаційні інновації можна поділити на дві групи: ті, що використовують природні ресурси та ті, що використовують соціально-технологічні ресурси, тобто продукуються людською діяльністю.

Дуже вдалим прикладом застосування рекреаційних інновацій може бути рекреаційно-оздоровчий комплекс «СПА Вільнюс», що розташований в зоні литовського курорту Друскінінкай. Серед його рекреаційних послуг крім, звісно, традиційних процедур цей заклад пропонує наступне.

Арфотерапію. Гра на арфі впродовж 35 хвилин застосовується для розслаблення, зниження болю, при лікуванні від переляку, депресії, безсоння. Ця процедура підвищує життєвий і психічний тонус.

Бурштинову кімнату - приміщення, яке декороване натуральним бурштином. Перебування у бурштиновій кімнаті в першу чергу сприяє релаксації, оскільки вважається, що бурштин має властивість чинити позитивну дію на енергетику людини. Крім того, при невеликому нагріванні бурштин починає випаровувати фітонциди, що позитивно впливають на органи дихання. Відвідування бурштинової кімнати рекомендується пацієнтам, які мають захворювання нервової системи.

Соляну печеру, основним чинником якої є вдихання вологого іонізованого повітря, збагаченого мінералами та мікроелементами, що містяться в солі. Повітря в соляній печері позитивно впливає на дихальні шляхи, на шкірні захворювання (екзема, псоріаз), щитовидну залозу, усі види алергії, артеріальний тиск. Релаксаційна зона з акваріумом та панорамними вікнами з видом на природний ландшафт (долина річки Ретніці) – зразок відеоекологічної рекреації (споглядання сприятливих з точки зору відеоекології середовищ), що в даному прикладі може виступати як відеоекологічна терапія [13].

Цікавим та вдалим прикладом залучення додаткових туристичних потоків на курорт може бути досвід Андорри, де крім катання на лижах і використання бальнеологічних ресурсів зробили ставку на шопінготерапію. Вся територія країни – це зона duty free.

В ході проведення дослідження було вивчено пропозицію рекреаційно-лікувальних послуг кращих 70-ти курортних закладів України за 2016 рік. Рейтинг було складено на основі відгуків експертів та споживачів, що оцінювали відповідні заклади за наступними критеріями: лікування, сервіс, ціна, якість, місцезнаходження, інфраструктурна доступність [5]. Результати дослідження показали, що більшість курортних закладів України працюють за традиційними формами роботи, а саме спектр лікувально-оздоровчих послуг це традиційний пакет (консультація лікаря, медично-оздоровчі процедури: ванни (знову ж таки традиційні), масаж, фізкультура, відповідне харчування). Більшість закладів немає гнучкої системи обслуговування щодо харчування,

надання процедур та терміну перебування, що, безумовно, є недоліком в роботі, адже так не можуть отримати рекреаційні послуги туристи вихідного дня та ті споживачі, що не готові платити за 5-ти разове харчування або встановленні закладом мінімальні терміни перебування. Відомо, що для вживання певної води потрібен контроль фахівця, але це стосується в основному мінеральної води, що вживається всередину але більшість термальних вод, що використовуються для зовнішнього використання мають досить мале коло обмежень, якщо дотримуватись стандартних вимог. Зрозуміло, що таку політику слід віднести до слабких сторін в роботі санаторно-курортних закладів України.

На Закарпатті налічується понад 50 термальних джерел різної мінералізації. Найпопулярнішими центрами термальних купалень є місто Берегове, села Косино та Велятино. Також відомі своїми цілющими водами село Довге та місто Мукачеве. Але якщо порівняти сервіс в Берегове з сучасними термальними курортами Європи, то слід зазначити, що цим вимогам термальний комплекс, що належить спортивно-оздоровчій базі «Закарпаття» не відповідає. На порядок вище сервіс та політика щодо відвідувачів в термальних комплексах сіл Косино та Велятино, але і цим рекреаційним закладам ще слід втілити багато вдосконалень [2]. В Іршавському районі Закарпатської області розташоване одне з найбільших родовищ термальних метанових йодо-бромних вод типу Хайдусобосло, що в Угорщині, з численними виходами цих вод в селах Велика Розтока, Мала Розтока, Дубрівка, Гребля, Кам'янське. Прямих аналогів термальним метановим йодо-бромним водам цього родовища в Україні немає [4].

Саме на основі вище вказаного ресурсного потенціалу можна побудувати один із найбільших термальних комплексів України. Прикладами для наслідування можуть бути термальні комплекси «Кальдеа» (Андорра), «Аквадом» (Австрія) та інші. Наступне, більшість рекреаційно-оздоровчих закладів України мають свою територію, розміщені в гарному природному середовищі, тобто відповідному відеоекологічним вимогам. Природне візуальне середовище знаходиться у повній відповідності з фізіологічними нормами зору людини, там вона перебуває в комфортному психологічному стані. Якщо ж говорити про рукотворне середовище, то відеоекологічними є будівлі з дерева, каміння прикрашені різьбленням, як правило, це архітектурні споруди, що побудовані в національному стилі. Цю ситуацію слід віднести до позитивних сторін вітчизняних закладів оздоровлення, тим паче, що нові будівлі стали будувати з урахуванням відеоекологічних вимог.

Висновки. Що стосується інновацій в роботі оздоровчих закладів України, то вони торкнулися більшою мірою ремонтів, облаштування територій та інтер'єрів, басейнів, але і тут не повною мірою використовується ресурс, яким володіє заклад. Бальнеоресурси, як правило, використовуються для лікувальних процедур (мінеральні ванни), тобто ними можуть скористатися тільки ті клієнти закладу, що придбали пакет лікувальних послуг, а от рекреанти які приїжджають на короткий термін доступ до цього

ресурсу мають не завжди. Відповідно викладеному, однією із важливих стратегій розвитку вітчизняних оздоровчих закладів має стати гнучка політика та оптимізація стратегії рекреаційної діяльності.

Враховуючи вище викладене слід зазначити, що найоптимальнішими рекреаційними інноваціями, що можуть бути впроваджені в практику роботи українських здравниць та не потребують великих витрат можуть бути; арт-терапія (майже всі види), іпотерапія, іхтіотерапія, орнітотерапія, винотерапія, бурштинотерапія тощо. Підтвердженням цьому може стати успішна рекреаційна діяльність та економічна рентабельність аналогічних українським закордонних курортних комплексів.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України: Навч. пос. / О. О. Бейдик - К.: «Альтерпрес», 2010.- 404 с.
2. Інноваційна діяльність в умовах конкурентного середовища санаторно-оздоровчих та курортних закладів Закарпатської області [Електронний ресурс] / Ю. Ю. Мигалина // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. - 2011 . - Випуск I (41). - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/mygalyna.htm.
3. Любіцева О.О. Рекреаційна географія і розвиток туризму Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля // Міжнародна науково-практична конференція (4-6 червня 2004 р.). - К.: КНУКІМ, 2005. - С. 54-62.
4. Одрехівський М. В. Маркетингово-орієнтоване управління рекреаційними інноваційними підприємствами: монографія / М. В. Одрехівський. - Дрогобич: РВ ДДПУ, 2009. - 488 с.
5. Рейтинг санаторіїв України [Електрон. ресурс]. - К., 2016. Спосіб доступу: <http://www.naftusia.com/ru/ukraina/vse-sanatorii/rejtingi/>- Назва з екрана.
6. Продвигаемся в СПА. Ежемесячный информационный вестник Союза профессионалов СПА, отелей и Wellness-курортов, SPA SPАce: Все о современном СПА, всеукраинский информационный вестник для профессионалов и клиентов СПА, №8 май-июль 2012. - Режим доступа: http://soyuz.most-inform.com/files/spa_space_07.pdf. - Название с экрана.
7. Стафійчук В. І. Рекреаологія: Навч. пос. / В. І. Стафійчук.- К.: «Альтерпрес», 2006.- 264 с.
8. Edwards, D. "Art, therapy, and Romanticism". Sage Publications Ltd., London, 2004. - 280 с.
9. Jones. P. "The Arts Therapies. A Revolution in Healthcare". Brunner-Routledge, New York, 2005. - 326 с.
10. Killick, K & Schaverien, J. "Art, Psychotherapy and Psycosis". Routledge, New York, 1997. - 310 с.
11. Český statistický úřad [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://www.czso.cz>
12. Statistical Office of the Republic of Slovenia [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.stat.si>
13. Druskininkaj/spa-vilnius-druskininkai [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.sanatoriums.com/ru/>

Список использованных источников

1. Бейдик О.О. Рекреационные ресурсы Украины: Учеб. пос. / А. Бейдик - К.: «Альтерпрес», 2010.- 404 с.
2. Инновационная деятельность в условиях конкурентной среды санаторно-оздоровительных и курортных заведений Закарпатской области [Электронный ресурс] / Ю. Ю. Мигалина // Вестник Черновицкого торгово-экономического института. - 2011. - Випуск I (41). - Режим доступа: http://tourlib.net/statti_ukr/mygalyna.htm.
3. Любичева А.А. Рекреационная география и развитие туризма Педагогические и рекреационные технологии в современной индустрии досуга // Международная научно-практическая конференция (4-6 июня 2004). - М.: КНУКИМ, 2005. - С. 54-62.
4. Одрехивский М. В. Маркетингово-ориентированное управление рекреационными инновационными предприятиями: монография / В. Одрехивский. - Дрогобыч: РО ДДПУ, 2009. - 488 с.
5. Рейтинг санаториев Украины [Электрон. ресурс]. - М., 2016. Спосіб доступу: <http://www.naftusia.com/ru/ukraina/vse-sanatorii/rejtingi/>- Название с экрана.
6. Продвигаемся в СПА. Ежемесячный информационный вестник Союза профессионалов СПА, отелей и Wellness-курортов, SPA SPАce: Все о современном СПА, всеукраинский информационный вестник для профессионалов и клиентов СПА, №8 май-июль 2012. - Режим доступа: http://soyuz.most-inform.com/files/spa_space_07.pdf. - Название с экрана.

7. Стафийчук В. И. Рекреология: Учеб. пос. / В. И. Стафийчук. - К.: «Альтерпрес», 2006. - 264 с.
8. Edwards, D. "Art, therapy, and Romanticism". Sage Publications Ltd., London, 2004. - 280 с.
9. Jones. P. "The Arts Therapies. A Revolution in Healthcare". Brunner-Routledge, New York, 2005. - 326 с.
10. Killick, K & Schaverien, J. "Art, Psychotherapy and Psycosis". Routledge, New York, 1997. - 310 с.
11. Český statistický úřad [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <https://www.czso.cz>
12. Statistical Office of the Republic of Slovenia [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.stat.si>
13. Druskininkaj/spa-vilnius-druskininkai [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.sanatoriums.com/ru/>

References:

1. Beydik O.O. Rekreatsionnyie ressursyi Ukrainyi: Ucheb. pos. / A. Beydik -K., 2010. - 404 s.
2. Innovatsionnaya deyatel'nost' v usloviyah konkurentnoy sredy sanatorno-ozdorovitel'nykh i kurortnykh zavedeniy Zakarpatskoy oblasti [Elektronnyy resurs] / Yu. Yu. Migalina // Vestnik Chernovitskogo torгово-ekonomicheskogo instituta. - 2011. - Vyipusk I (41). - Rezhim dostupa: http://tourlib.net/statti_ukr/mygalyna.htm.
3. Lyubitseva A.A. Rekreatsionnaya geografiya i razvitie turizma Pedagogicheskie i rekreatsionnyie tehnologii v sovremennoy industrii dosuga // Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya (4-6 iyunya 2004). - M.: KNUKIM, 2005. - S. 54-62.
4. Odrehivskiy M. V. Marketingovo-orientirovannoe upravlenie rekreatsionnyimi innovatsionnyimi predpriyatiyami: monografiya / V. Odrehivskiy. - Drobyich: RO DDP, 2009. - 488 s.
5. Reyting sanatoriev Ukrainyi [Elektron. resurs]. - M., 2016. Sposob dostupa: <http://www.naftusia.com/ru/ukraina/vse-sanatorii/rejtingi/> - Nazvanie s ekrana.
6. Prodvihaemsiya v SPA. Ezhemesyachnyy informatsionnyy vestnik Soyuz professionalov SPA, oteley i Wellness-kurortov, SPA SPace: Vse o sovremennom SPA, vseukrainskiy informatsionnyy vestnik dlya professionalov i klientov SPA, #8 may-iyul 2012. - Rezhim dostupa: http://soyuz.most-inform.com/files/spa_space_07.pdf. - Nazvanie s ekrana.
7. Stafiychuk V. I. Rekrealogiya: Ucheb. pos. / V. I. Stafiychuk. - K.: «Alterpres», 2006. - 264 s.
8. Edwards, D. "Art, therapy, and Romanticism". Sage Publications Ltd., London, 2004
9. Jones. P. "The Arts Therapies. A Revolution in Healthcare". Brunner-Routledge, New York, 2005. - 326 с.
10. Killick, K & Schaverien, J. "Art, Psychotherapy and Psycosis". Routledge, New York, 1997
11. Český statistický úřad [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <https://www.czso.cz>
12. Statistical Office of the Republic of Slovenia [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.stat.si>
13. Druskininkaj/spa-vilnius-druskininkai [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.sanatoriums.com/ru/>